

Reprezentációs technikák

A tárgyak önkéntelenül mint *jelek* is működnek. Nincs környezetünkben olyan tárgy, amely csupán eszköz volna. Jelez is: sokmindent elárul használójáról, életmódjáról, mindennapjairól.

A hagyományos paraszti kultúrában elkülönülnek a reprezentatív és a funkcionális tárgyak. Az előbbi helye a tisztaszoba. A polgári ízlés jellemzője, hogy ünnepiessé teszi a mindennapos környezetet is – tárgyakkal. A tárgyak alapüzenet mellett további másodlagos üzenetek, akár esztétikai, érzelmi kötődés is található. Ezért azt mondhatjuk, hogy ugyanaz a tárgy különbözőképpen kommunikál használója felé, a felhasználó kilététől, tárgyhoz való kötődéitől függően. Ebbe a tárgyi nyelvbe beletartoznak minden, ami információt nyújthat a tárggyal rendelkező emberről vagy emberekről.

A rendszeresen használt tárgyaknak az eszköz – jellegük kerül előtérbe. Ekkor a lakók lemondanak a reprezentációról a tárgyak funkciójának érvényesülése érdekében. Azonban vannak olyan tárgyak, amelyek feladata a reprezentáció: a dísz tárgyak, dekorok, stb.

Térhiányról a dísz tárgyak esetében is beszélhetünk: nagyszámú dísz tárgy esetén gyakran olyanok kerülnek egymás mellé, amelyek nem találnak: Ennek sok esetben a stílustalanság a következménye. Jó példája ennek az alábbi kis vitrinnek az egyik része (18.kép), ahol az üvegpoharak mellett porcelánpoharak is megjelennek, valamint egy műanyag tejföls doboz, s végül egy szentkép, fölötte egy nyuszi alakú mézespogácsa. Az apró emléktárgyakkal az a legnagyobb gond minden lakásban, hogy hol lehessen tárolni, hogy megfelelő, a tárgyat “megillető” helyet biztosítsanak ennek, de ugyanakkor ne legyen “útban” sem, ne akadályozza az embert abban, hogy a használati tárgyakhoz hozzáférjen. Ezeket átgondolva születnek az ilyen vitrinek, amilyent a 18. kép ábrázol. Ezeknek a tárgyaknak semmilyen funkciója nincsen, csakis látványként szerepelnek: kifelé, a külvilág felé fordulnak, s noha szűkítik a teret, főként a státusuk megerősítésére szolgálnak, s ezt hangsúlyozni azoknak, akik bemennek a szobába. Hiszen azt sugallják a kvázi-modern szobabelsőkben ezek a tárgyak, hogy korszerűek, civilizáltak vagyunk (a bútorokkal, gépekkel, tömegkommunikációs eszközökkel), hogy vannak anyagi lehetőségeink (ajándéktárgyak, különlegességek), hogy iskolázottak, műveltek vagyunk (könyvek, festmények kiemelt helyen való tartása), harmóniában, szeretetben, szentül élünk.

(szentképek) (Hoppál-Szecskő 1984. 277-278.) – mind-mind olyan dolgok, amelyek kimutatásával modern, fejlődő, a korral haladó vidéki emberek képét lehet teremteni.

18. kép

Ha úgy teszünk, mint a modernnek, modernné válunk. A fennebb bemutatott vitrin ennek a hitnek a bizonyítéka. A valóságban ez így nem igaz, hiszen van ahol a mindennapok tartozéka, hogy műanyagdobozos tejfölt esznek, vagy kávéznak, s nem szükség ezt bizonygatni azzal, hogy megtartják a kávésdobozt vagy a műanyagpoharat. De van, ahol ezt be szeretnék bizonyítani, meg szeretnék mutatni. Ilyenkor válnak ezek a tárgyak presztízsjavakká, ereklyévé, illetve a mindössze kázi-modernség bizonyítékává.

A kvázi-modern lakásokban Hoppál és Szecskő szerint egyenként körülbelül 300 tárgyat tartanak, ezek összmérete, összesített alapterülete meghaladja a lakások alapterületét (Hoppál – Szecskő 1984. 279.) Nemcsak a polcokon, vitrinekben, hanem ülőalkalmatosságokon, asztalokon, rádió, televízió tetején, kredenceken és más bútordarabokon is vannak dísz tárgyak, ahogy látjuk a 19. és 20. képen is.

19.kép.

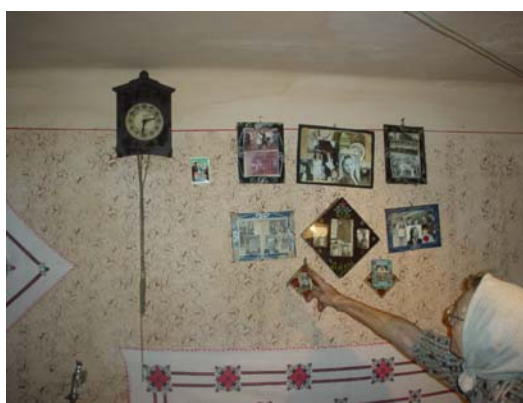
20.kép.

A polgárosodás, a fogyasztói társadalomhoz való tartozást a tárgyak halmozásával akarták bizonyítani a modernizálódók. Mivel az anyagi források még szűkösek, az igazi művészi érték elérhetetlenné válik, így a szalaggyártmányú tárgyakat kezdik megvásárolni. A könnyen megszerezhető tárgyak sokszor giccsesnek bizonyulnak. Gyakran a vallásos jelentést hordozó dísz tárgyak körében érhetjük tetten a giccset.

Jobbágyfalván gyakoriak voltak a képek: szent és családi képek főként. Az előbbit fellelhetjük a modernizmus előtti képhasználatban, amikor a szentkép megszentelő és oltalmazó szerepet töltött be (Kapitány-Kapitány 2000. 144.). Általában egy úgynevezett szentsarokban kapnak helyet (szerk. Karádi 2004. 189.), s gyakran családi fotó mellett láthatjuk, amelyek szintén kiemelt helyet kapnak a családban (21.kép.) Ezekhez esztétikumon kívüli érzelmek is kötődnek. Az ősök portréja családi öntudat, gyökerek tudatosítása és tisztelete miatt kerülnek fel a falra, a közvetlenül ismert elődök képei az érzelmek ébrentartói. Ezenkívül az ábrázolt jelenlétének érzetét kelti. Tapasztalatom szerint a tiszta szobákban találhatjuk meg a már nem ismert, de tisztelt ősök portréit, valamint a lakodalmas képet (21. kép.), és azokban a helyiségekben, ahol a legtöbbet tartózkodnak a háziak - azok portréit, akikhez erős érzelmek kötnek. (22. kép.) A portrék is alakíthatják maguk után a teret: mindenképpen olyan helyen vannak, ahol jól láthatóak, ahol megkapják azt a fokú tiszteletet és megbecsülést, ami az ábrázoltnak kijárna.

21. kép.

22.kép.

Láthattuk, hogy a lakás tárgyi környezete sokmindent elárul az ott élőkről, így nagyon fontos a népi társadalom kommunikációs szempontjából. Ruesch és Kees is megállapította könyvében, hogy a tárgyaknak, a közvetlen tárgyi környezetnek nagy szimbolikus értéke van

(Hoppál 1970. 45.). Az ember rajtahagyhatja gesztusainak nyomait, így megvan az a hatalma, hogy ezzel bármilyen teret személyessé tegyen olyan módon, hogy a nyilvánosság számára nyilvánvalóvá váljon, s be is tartsa ennek határát. A következőkben ezt a problémát járom körbe.

Nyilvános és privát tér

Minden olyan házban körülhatárolható egy nyilvános és egy privát tér. Ez a dichotóma már a klasszikus antikvitás óta az egyik központi kérdésként tételeződött, s kiindulópontja a társadalomvizsgálat és a politikai elemzés számtalan kulcskérdésének, legyen szó akár a politikai harcokról, akár amindennapi élet működési szabályairól (Bodó Julianna 2000.).

A nyilvános és a privát, a klasszikus modell szerint a társadalom "politikai teste" és az otthon elkülönítésében tételeződik. Nagyon leegyszerűsítve a nyilvános és a privát fogalmát az otthonon kívülinek és az otthoninak feleltethetjük meg. Azonban ez nem teljesen ilyen egyszerű. Hiszen az otthonon belül is van magán és köztér is (Gyáni 1990.). Nagyon privát az otthonban a fürdőszoba helyiség, a gyerekszoba, a hálószoza. Az otthon nyilvánossága pedig a nappaliban, társalkodóban, a konyhában zajlik.

A szobabelső meghatározó szempontja a privát és a nyilvános terek elkülönülése. A határok természetesen nem merevek, beszélhetünk egyfajta átmenetről is, ugyanannak a szobának lehet nyilvános és privát része is. A nyilvános és a privát nagyon jól felhasználható arra, hogy megkülönböztessük vagy elválasszuk egymástól a különböző emberi cselekedeteket, ugyanakkor, hogy elválasszuk egymástól azokat a tereket, ahol a cselekmények végbemennek. Az emberi cselekvés rajta hagyja a nyomát a tárgyi környezeten, s személyessé teheti ezt, csakúgy, mint a teret. Amikor a kedvenc sarokról, kedvenc helyről beszélünk a lakásban, akkor a lakás egy személyessé tett teréről szólunk. A személyessé tétel apró tárgyak révén lehetséges. Nem minden tárgy válhat könnyen személyessé: egy pohár, egy írószer sokkal könnyebben, mint egy nagyobb bútor, ami általában közös. Leginkább apró tárgyak azok, melyeket valaki gesztus által személyessé tesz, s mellyel körbehatárolt tér is személyessé válik. Azokban a házakban, ahol több személy lakik, mint ahány szoba van, gyakran találhatóak személyessé tett terek, sarkok, amelyek valakihez tartoznak, ahol általában csak egy ember tevékenykedik, és pedig az, aki a a személyes terévé tette valamilyen képpen. Ez azáltal lehetséges, hogy a szobák privát vagy nyilvános voltát döntően a használati módja határozza meg. Az a tér,

amelyen egyvalaki hagyta ott gesztusának nyomait, birtokba vett térnek számít, amely megköveteli másoktól a tiszteletben tartást.

23. kép

A 23. kép egy televízióasztal részletét ábrázolja, amely a bejárati ajtó után közvetlenül jobbra helyezkedik el. Három tárgyat látunk rajta: kulcs, szemüveg és jegyzetfüzet. Ez a három tárgy, ha itt van, azt jelenti, hogy a ház ura itthon van: amikor ugyanis a családfő hazajön, ide rakja le ezeket, és ide senki semmi mást nem rak. A család tudja, hogy ide az apa teszi a dolgait, és senki sem jár ezekkel a tárgyakkal. “Ha valaki valamelyik dolgot a televízióasztal másik felébe teszi, akkor a ház ura már nem találja meg”- mesélte a feleség. Tehát ezek a tárgyak priváttá tették a televízióasztal egyik felét, behatárolták a családfő terét.

24. kép.

A fenti logika érvényesül a jobbágyfalvi Anna néni házában is, aki, ahogy kimegy az ajtón, botot vesz magához, mert nem bízik már a lábaiban. Így az ajtón belüli közvetlen teret az ő botja sajátítja ki. A tér többi tárgyai úgy alakulnak, hogy a bot terét ne sértsék, ne befolyásolják. A hazaérkező fiú sem rakja le a szerszámjait arra a helyre, amely Anna néni privát tere, arrébb teszi (24.kép). A fentivel hasonló a helyzet a 25. kép. Ez a kis asztal a család nagyobb lányának a privát tere. Mivel könyvelő, papírokkal dolgozik, s nem szereti, ha valaki felforgatja. Ezért a család tiszteletben tartja akaratát, nem jár az iratok asztalán, így ez kifejezetten a lány tere lett. Mivel az asztal mellett szék is van, ott dolgozik, így a szoba ezen sarka az említett tárgyak révén a lány privát tere lett. Ugyanabban a szobában természetesen többen is megfordulnak, más tevékenységek színhelye is, de az asztal és a tárgyak olyan teret alkotnak, amely falak hiányának ellenére is csak egyvalaki számára elhatárolt.

Abban a családban, ahol tanuló gyerekek vannak és nincsen külön szobájuk, jól megfigyelhető az egyazon szoba különböző terekre való osztása, hogy mindenkinek saját, zavartalan tanulási lehetőségeket biztosítsanak a szülők. Ezt ábrázolja a 26. kép, ahol ugyanabban a szobában két hasonló íróasztal van, a család két gyereke számára. Egyik sem tanul még véletlen sem a testvére asztalánál.

Érdekes az emléktárgyak helyzete egy szoba berendezésében, amire már utaltunk korábban. Olyan tárgyakról van szó, amelyeknek a szerepe, funkciója az emlékeztetés, s nem használják más eszközként. Ezeknek a tárgyaknak attól függően biztosítanak ilyen vagy olyan teret, hogy kitől, honnan ered a tárgy. Ha valaki kedves, tisztelt személytől, akkor olyan teret biztosítanak neki, amely megadja a tárgynak, s ezen keresztül a személynek a tiszteletet. A tér előkelőségének a lényege abban nyilvánul meg, hogy a szobában olyan helyet kap a tárgy, ahonnan jól látható, ahonnan magára vonja a figyelmet, és fontos lesz abból a szempontból, hogy mindenki szeme előtt van, legyen az idegen vagy házi. Szintén a 26. kép ábrázol egy tükört, mely előtt a gyerekek kedvenc macijai, plüssállatai vannak. A család fontosnak tartotta, hogy az, amit a gyerekek egész kicsi koruktól szerettek, megfelelő tiszteletben részesüljön: noha már nem használja senki azokat a plüssállatokat, mégis könnyen hozzáférhető, jól látható helyen vannak.

25.kép

26. kép

A 28. képen szintén ez történt: a kicsiszek, amilyent a nagyapa faragott, s már nem használnak, nem dobódott el, nem tevődött félre, hanem teret kapott a szobában: emlékeztet az elköltözött gyereke, aki már fel is cseperedett, s a nagyapára, aki készítette, s akit mindig tisztelt a család. A tárgy így mint szimbólum él tovább s nem mint funkcionáló eszköz.

27. kép.

28. kép

A 27. kép sok érdekes tér-tárgy kapcsolatot mutat. Ami minket érdekel, a műanyag virágok, amelyet az itt lakó idős néni gyerekeitől kapott, s azért is mutatta olyan nagy büszkeséggel, s olyan nagy szeretettel, miképp azért tette jól látható helyre is.

Amint láttuk, függetlenül a tárgy használhatóságától és használatától, a teret kisajátító gesztusok és a tárgy által alakíthatják, tehetik priváttá, személyessé. Ezek statikus és állandó jellemzők. Aktívan működik azonban a kommunikációban: a berendezés, a térkezelés, a tárgyak elrendezése, a teret alakító jellegének érvényesítése vagy visszaszorítása jellemzi az embert. A

személyessé tett vagy személyes tárgyak jellemzik a lakók társadalmi hovatartozását, kulturáltságát, műveltségi szintjét, érdeklődését. Mindez azért, mert az emberi cselekvés rajtahagyja a tárgyakon a nyomát, s az emberi gesztusok ezekkel a tárgyakkal privát (vagy más tárgyakkal nyilvános) teret alakíthatnak ki.

29.kép

A jobbágyfalvi Varga Ernő, kedvenc szobasarkában, feleségével

Következtetések

A kvázi-modern lakásokban mintha-modern berendezés, mintha-modern tárgyak, mintha-modern kellékek, mintha-modern eszközökkel, mintha-modern tevékenységeket folytatnának. Ez azonban mintha-modern életvitelt mutatnak.

Amint kirajzolódott a dolgozatban, a jobbágyfalvi, de értelemszerűen még sok más faluban a polgári és a paraszti lakáskultúra elemeit egyaránt fellehetjük. A városközeli falvak elindultak a modernizáció, a városiasodás útján, azonban nem értek még oda, tehát átmeneti állapotról van szó. Azonban a modern se nem esztétikai kategória és mégcsak érték kategória sem. A nagytöbbség nem is jut hozzá a korszerű tárgyakhoz, így a lakberendezés sem lehet ilyen, még városi körülmények között sem. Ennek gyökerének boncolgatására ebben a dolgozatban nincs tér, hiszen a gazdasági okoktól kezdve még számosat fel lehetne sorolni. Az is igaz, hogy a városban dolgozó falusi ember utánozni kezdte a városi lakásokat több szempontból is. A klasszikusat így nehéz továbbéltetni; az értékes, valódi népi építészetnek elsősorban az általánosan jellegzetes tulajdonságát, az őszinteségét kellene továbbvinni, csak a szükséges igények szerint építeni, kerülni a hivalkodást, túldiszítettséget, s lehetőleg helyi anyagokat használni (kő, tégl, fa, cserép) (Biró1999.145.). Tényként tarthatjuk számon azonban azt, hogy az ember természeténél fogva áhítozik a jobb, kényelmesebb életre: könnyen megválnak régi tárgyaitól, lemond korszerűtlen eszközeiről, de modernné alakítandó ízlése bizonytalan. Így a Jobbágyfalván talált kvázi-modern szobabelsők közel sem mutatnak olyan kiegyensúlyozott látványt, mint a mintakövetés alapjául szolgáló paraszti és polgári otthonok. Mindez ellenére a használatban beválnak, egy funkcionáló struktúra szemtanúi lehetünk ezekben a szobabelsőkben.

Kiindulva az előszóban megfogalmazott kérdésekből, arra a következtetésre jutottam a kutatás során, hogy éppen ennek az amúgy használható kiegyensúlyozatlanságnak, a modellek keveredésének következtében a megszokottól eltérő módon használnak tárgyakat, amelyek sok esetben szokatlanul is alakíthatják a tereket. Mindezeknek megfelelően új, furcsa, páratlan gesztusok, mozgások figyelhetők meg a tárgyak használatában. A paraszti és a polgári minták meg együttesen élnek tovább és haladnak a modernizáció felé, a modern lakberendezési módok felé. A szobabelsők tárgyai és a használatukhoz kötődő gesztusok pedig érdekes alakulásokon

mennek keresztül. A dolgozatban rámutattam, hogy felborul a baudrillard-i erkölcsi rend amiatt, hogy a gesztus-tárgy-térharmónia még nem alakult ki a kvázi-modern szobabelsőkben. A tárgyak elveszíthetnek szimbolikus értékükből emiatt, de gyakran olyan tárgyak kapnak presztízsértéket, ami a modern tárgykultúrában elsődlegesen funkcionálisan működnek

Csíkfalva községben a fenti témára vonatkozó kutatás csupán a leglényegesebb vonásokat emelte ki, a tökéletesség, a téma jellegéből kiindulva-kivitelezhetetlen. Bizonyos megállapítások, következtetések más helység szobabelsőire is alkalmazhatóak, de ezek mellett egyedi szempontokkal és példákkal minden helységben számolni kell. A további kutatás és elemzés eredménye egy gazdagabb példaanyag lenne, és kevésbé az új szempontok és sajátosságok feltárása.

Szakirodalom:

BAUDRILLARD, Jean

1987 *A tárgyak rendszere.* Budapest, Gondolat

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában.* Budapest, Osiris–Századvég

BIRÓ GÁBOR

1999 *Erdélyi Magyar népi építészet és hagyományainak továbbéltetése.*
.Marosvásárhely, Impress

BODÓ Julianna

1997 *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban,* Csíkszereda, Pro
Print Könyvkiadó

EGYED Ákos

1981 *Falu, város, civilizáció.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

FÜZES Endre-KISBÁN Eszter (szerk)

1997 *A lakóház tagolása, alaprajza.* In: *Magyar Néprajz IV. Életmód.* Budapest,
Pro-Print Könyvkiadó

GYÁNI Gábor

1990 *A városi mikroterek társadalomtörténete.* In: *Tér és társadalom*

HALL, Edward T.

1987 *Rejtett dimenziók.* Budapest, Gondolat

HOPPÁL Mihály

1984 *Egy falu kommunikációs rendszere.* Budapest, MRT Tömegkommunikációs
Kutatóközpont

Szerk. HOPPÁL Mihály-SZECSKŐ Tamás

1985 *Életmód. Modellek és minták.* Budapest, MRT Tömegkommunikációs
Kutatóközpont

KAPITÁNY Ágnes-KAPITÁNY Gábor

2000 *Beszélő házak.* Budapest, Kossuth kiadó

KARÁDI Ilona

2004 *Erdély nagy képeskönyve.* Budapest, Magyar Könyvklub

ROTH Endre

2004 *Szociológia.* Egyetemi jegyzet

SZONDI Ildikó

1994 *A család és lakása.* Szeged, József Attila Tudományegyetem